

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

КАРЯКА Інна Вікторівна

УДК 373.2.015:[159.955:78](043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
МУЗИЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Лисянська Таїса Миколаївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
інститут філософії освіти і науки,
професор кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Піроженко Тамара Олександрівна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
завідувач лабораторії психології дошкільника;

кандидат психологічних наук
Руденко Оксана Володимирівна,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди,
доцент кафедри психології.

Захист відбудеться „15” жовтня 2014 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „09” вересня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Удосконалення системи освіти в Україні спрямоване на формування творчої особистості, яка здатна вирішувати завдання у нестандартних умовах, гнучко і самостійно використовувати знання в різних життєвих обставинах. У зв'язку з цим, основним завданнями сучасного суспільства в освіті та вихованні підростаючого покоління виступає проблема розумового розвитку дитини, основа якого закладається в дошкільному віці. Тому одним із центральних питань вікової та педагогічної психології й дошкільної освіти є вивчення психологічних особливостей розвитку, формування та функціонування мисленнєвої діяльності дитини.

Проблема музично-образного мислення в сучасній психологічній науці існує відносно недавно і виступає досить делікатною в колах її дослідження (філософії, музикознавстві, педагогіці та психології). Оскільки вивчення музично-образного мислення здійснюється у плані творчої діяльності людини, тому єдиної думки щодо трактування його сутності немає.

Дослідники розглядають музично-образне мислення як один із видів художнього мислення, основою якого є музичне сприйняття (І.Ф.Герbart, Е.Ганслік, Д.С.Лихачов, Л.А.Мазель, С.Х.Раппопорт, Г.Римар, А.М.Сохор та ін.). Відповідно до цього науковцями виділяється його естетичний (М.С.Коган, Ю.М.Холопов), культурологічний (М.Г.Арановський, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський), музикознавчий (Б.В.Асаф'єв, А.М.Сохор, Б.М.Теплов, Б.Л.Яворський) рівні. У сучасній психології музично-образне мислення розглядають як діяльність, що являє собою процес перетворення звукової реальності в художньо-образну реальність, під дією якої відбувається гармонійний розвиток особистості (В.К.Белобородова, Л.Л.Бочкарьов, Л.С.Виготський, Н.В.Горюхіна, Л.М.Дмітрієва, Б.В.Додонов, В.Матоніс, Г.М.Падалка, В.М.Петрушин, В.П.Пушкін, СЛ.Рубінштейн, О.П.Рудницька, П.М.Якобсон).

Науковий аналіз літератури стосовно музично-образного мислення дозволяє констатувати, що на сьогоднішній день дана проблема є новою та малодослідженою, оскільки її пізнання здійснювалось переважно в рамках професійних якостей музикантів (М.І.Коган, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, Б.М.Теплов), тоді як формування означеного виду мисленнєвої діяльності є запорукою успіху не лише професійного становлення композиторів, диригентів, виконавців та співаків, а й гармонійного розвитку особистості в цілому, початок якого відбувається в дошкільному віці.

Варто зазначити, що окремі аспекти музично-образного мислення старших дошкільників вже були предметом уваги дослідників. Зокрема, в дослідженнях, що присвячувалися вивченню психологічних умов формування та розвитку музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку (Н.А. Ветлугіна, О.В. Запорожець, С.І. Науменко, О.В. Руденко, Б.М. Теплов), творчої діяльності дошкільників (Н.Ю. Венгер, Л.М. Виготський, В.А. Левін), музичної обдарованості дітей (Г.С. Костюк, О.М. Мазаненко, В.О. Моляко, О.Л. Музика, Я.О. Пономарьов, К.В. Тарасова), автори неодноразово підкреслювали значущість впливу музичних образів на формування та розвиток пізнавальної діяльності дитини. Не зважаючи на свою актуальність, проблема розвитку музично-образного мислення старших дошкільників предметом спеціального та самостійного дослідження не виступала.

Таким чином, актуальність проблеми розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку та недостатність її вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Психологічні особливості розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри психології Інституту філософії освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, затверджене Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 8 від 29 березня 2001 року) та узгоджене в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 30.03.2002 року).

Мета дослідження полягає у вивченні психологічних особливостей музично-образного мислення та виявленні засобів його розвитку у дітей старшого дошкільного віку.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що розвиток музично-образного мислення залежить від особливостей та рівня здатності до створення образів у дітей старшого дошкільного віку, а одним із провідних засобів оптимізації музично-образного мислення дошкільників є цілеспрямовані актуалізовані установки, під впливом яких виникають потреби сприймати музичні твори, створювати відповідні образи і відтворювати їх.

Завдання дослідження, зумовлені поставленою метою та висунутою гіпотезою, передбачали:

1. На основі здійснення теоретичного аналізу досліджень даної проблематики визначити основні підходи розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити структуру музично-образного мислення, критерії і рівні його розвитку у дітей старшого дошкільного віку.
3. Дослідити особливості розвитку музично-образного мислення старших дошкільників.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати психологічні засоби розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку в умовах навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань було застосовано такі методи:

теоретичні: аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми дослідження;

емпіричні: спостереження, опитування; констатувальний та формувальний експерименти; активні психолого-педагогічні методи навчання: дидактичні, наочні, ігрові, моделювання.

методи статистично-математичної обробки даних: визначення достовірних відмінностей за допомогою t-критерію Стьюдента, виявлення ступеня узгодженості змін за допомогою r_s - критерію Спірмена. Розрахунки були проведені за допомогою пакету статистичних програм SPSS Statistics 17.0, Microsoft Office Excel 2003.

Для розв'язання поставлених завдань щодо виявлення психологічних особливостей розвитку музично-образного мислення старших дошкільників було

використано ряд адаптованих психодіагностичних методик: а) *визначення здатності дітей створювати образи у позамузичній діяльності* (методика Р.М.Стиртцингера «Створення історій» методика Д.Векслера «Складання фігур з розрізаних деталей»); б) *виявлення вмій і навчок дітей відобразити музичне звучання* (психо-гімнастика М.І.Чистякової, методика асоціативного пошуку Б.Яворського, метод пластичного інтонування, ігровий метод, метод вибору схожих вражень, метод порівняння).

Об'єкт дослідження – музично-образне мислення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалась протягом 2001 – 2013 рр. на базі дитячих навчальних закладів № 596 та № 725 Голосіївського району міста Києва. У дослідженні брало участь 94 особи, які були учасниками констатувального експерименту. 47 вихованців днз № 725 були учасниками експериментальної групи і 47 осіб днз № 596 – контрольної групи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* на основі теоретичного аналізу виділено триступеневу структуру розвитку музично-образного мислення, основою яких є емоційний, когнітивний та діяльнісний компоненти; обґрунтовано критерії діагностування (емоційно-чуттєве осягнення матеріалу, осмисленість змістової сутності матеріалу, продуктивність діяльності) та виявлено рівні розвитку музично-образного мислення (високий, середній низький); теоретично обґрунтовано, розроблено, апробовано та впроваджено у освітньо-виховний процес дитячих навчальних закладів настановчо-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку;

- *поглиблено та уточнено* суть поняття «музично-образне мислення», знання щодо особливостей його розвитку у дітей старшого дошкільного віку;

- *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про психологічні особливості та проблеми розвитку музично-образного мислення старших дошкільників; специфічні особливості музично-образної діяльності дітей 5 – 7 років.

Практичне значення роботи полягає в тому, що структурований та впроваджений у дисертаційному дослідженні авторський настановчо-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку може бути використаним в освітньо-виховному процесі дитячих навчальних закладів під час проведення музичних занять музичними керівниками, а також у процесі розвивальної роботи з дітьми вихователями, методистами та психологами. Виявлені психологічні особливості розвитку музично-образного мислення також можуть бути покладені в основу розробки методичного забезпечення музичних керівників, складання програм, спрямованих на розвиток музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку. Матеріали дослідження можна використовувати в процесі проведення лекційних та практичних занять у ВНЗ при викладанні навчальних курсів: «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія особистості», а також спецкурсів та спецсеминарів.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались і були схвалені на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2007); «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 2009); «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 20013р.); «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ, 2014р.); *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Молодь, освіта, культура і національна самосвідомість» (Київ, 2003); «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2006); «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2007); «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2008); «Психічний розвиток і навчання в історичній ретроспективі» (Київ, 2013р.); *науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ, 2011р.), звітних науково-практичних конференціях НАУ та НПУ імені М.П.Драгоманова та засіданнях кафедри психології Інституту філософії освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Результати дисертаційної роботи *впроваджені* в навчально-виховний процес днз № 596 Голосіївського району міста Києва (довідка № 05-11/1599 від 23.06.2007) та днз 725 Печерського району (довідка 15/1690 від 25.06.2007).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено в 17 публікаціях: 8 – статті у фахових наукових виданнях; 1 стаття у зарубіжному фаховому виданні; 8 публікацій – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 303 найменування (з них – 6 іноземною мовою), додатків на 31 сторінках. Основний зміст роботи викладений на 193 сторінках і містить 24 таблиці, 11 рисунків, на 56 сторінках. Загальний обсяг роботи – 248 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, сформульовано припущення, висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи, наведено дані про апробацію й впровадження одержаних результатів, публікації та структуру дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** «*Теоретико-методологічні підходи до вивчення музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку*» визначено сутність і роль музично-образного мислення у пізнавальній діяльності старших дошкільників, подано аналіз науково-теоретичних підходів до вивчення даної проблеми у вітчизняній та зарубіжній психології. В огляді літератури акцентовано увагу на підходах у дослідженнях розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку. В розділі розкрито концептуальну основу дослідження музично-образного мислення, визначено основні параметри провідного поняття.

В основу роботи покладено розуміння музично-образного мислення як одного із видів пізнавальної активності людини, метою якого є здатність створювати образи під дією музичного звучання (Б.В.Асаф'єв, М.Г.Арановський, І.Ф.Гербарт, Е.Ганслік, М.С.Коган, Д.С.Ліхачов, Л.А.Мазель, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкінський, С.Х.Раппопорт, Г.Римар, А.М.Сохор, Ю.М.Холопов та ін.); як

таке, що здатне виступати етапом розвитку пізнавальної діяльності людини і є самостійним видом, що має свою логіку функціонування і динаміку розвитку (Л.С.Виготський, Є.В.Водовозова, В.П.Гриценко, М.І.Єнікеев, О.В.Запорожець, Д.М.Завалішина, І.М.Карпенко, О.О.Крилов, Б.Ф.Ломов, Г.О.Люблінська, С.М.Ніколаєв, Л.В.Парамонов, М.М.Поддяков, С.Л.Русова, Є.Г.Тихеева, П.М.Шихирев, М.В.Ричик, Г.О.Шулдик, І.С.Якиманська та ін.).

Вивчення музично-образного мислення в психології має ряд підходів: термінологічний (Б.Ф.Асаф'єв, Л.В.Бочкарьова, Л.М.Дмітрієва, Г.С.Падалка, В.П.Петрушин, Б.М.Теплов), де здійснюється ототожнення закономірностей музично-образного мислення з загальними закономірностями мисленнєвої діяльності людини; структурний (М.Г.Арановський, Н.В.Горюхіна, Л.А.Мазель, В.М.Медушевський, О.П.Рудницька, А.М.Сохор), в процесі якого відбувається вивчення основних елементів музично-образного мислення; діяльнісний (М.С.Коган, Д.С.Ліхачов, С.Х.Раппопорт, Ю.М.Холопов, П.М.Якобсон), в якому музично-образне мислення виступає складною аналітико-синтетичною діяльністю мозку, що базується на основі багаторівневої системи психічної активності людини; когнітивний (Л.С.Виготський, Д.М.Завалішина, Г.С.Костюк, Ж.Піаже, М.М.Поддяков, Г.О.Шулдик, Н.В.Шулдик), в рамках якого музично-образне мислення виступає як якість інтелекту людини, що визначає зміст її мислення; інформаційний (Д. Брунер, О.Р.Лурія, М.Мінський, Д.Міллер, В.М.Пушкін, О.К.Тихомиров), де людське мислення розглядається як система опрацювання (розшифрування та організації) інформації, що дозволяє успішно приймати рішення та розв'язувати розумові задачі.

Методологічним підґрунтям вивчення даного феномену є положення про те, що організм людини є цілісною організацією зв'язків зовнішнього (музичного) і внутрішнього (психічного) середовища (І.П.Павлов); вищою формою організації психіки людини виступає мислення, яке здійснюється шляхом екстеро- та інтеріоризованих дій (Л.С.Виготський), планомірно-поетапного формування дій образів і понять (П.Я.Гальперін), операторних еталонів (М.М.Поддяков) та аналогій (О.М.Леонт'єв); джерелом актуалізації музично-образної активності людини виступає емоційно-чуттєва сфера особистості (Б.М.Теплов, О.К.Тихомиров, С.Л.Рубінштейн), на основі якої відбувається утворення образів (Б.Г.Анан'єв, Л.М.Венгер, О.В.Запорожець, В.П.Зінченко, О.М.Леонт'єв); синтезуючись між собою образи здатні створювати відповідні установки до розуміння музичного звучання (Д.М.Узнадзе), що виступає умовою розвитку музично-образного мислення (Д.Б.Ельконін).

На основі вказаного слід зауважити, що музично-образне мислення є одним із невід'ємних умов розвитку не лише пізнавальної функції організму людини, завдяки якій забезпечується адекватне сприйняття світу, а й цілісного та гармонійного формування особистості. Однак, попри свою значущість та визначальність, дана діяльність дитини не складала самостійного предмету наукових досліджень, а її висвітлення окреслювалося в рамках вивчення таких особливостей дітей як розвиток музичних здібностей (Н.А. Ветлугіна, О.В. Запорожець, С.І. Науменко, О.В. Руденко, Б.М. Теплов), творчої діяльності дошкільників (Н.Ю. Венгер, Л.М.

Виготський, В.А. Левін), музичної обдарованості (Г.С. Костюк, О.М. Мазаненко, В.О. Моляко, О.Л. Музыка, Я.О. Пономарьов, К.В. Тарасова).

Відповідно до цього, можна констатувати, що музично-образне мислення знаходиться у руслі загально-психологічних проблем розвитку особистості і має такі методологічні засади: по-перше, за своєю природою музично-образне мислення є цілісним і нероздільним утворенням незалежно від сфер його функціонування; по-друге, цілісність музичних образів забезпечується роботою сенсорно-перцептивної сфери та установок, на базі яких виникають судження, поняття, умовиводи, що значно розширює спектр його дії й урізноманітнює сфери використання; по-третє, залежно від сфери функціонування виникає специфікація його продуктів (музичні образи).

Розкриття сутнісних ознак музично-образного мислення дозволяє розуміти його як *динамічний процес усвідомлення логіки організації звукових структур, спрямований на розширення спектру здібностей і особистісних якостей людини, що відбувається на пов'язаних між собою емоційному, пізнавальному та діяльнісному рівнях, та виявляється як результат новизни і оригінальності образів, актуалізація яких здійснюється різними видами мисленнєвої діяльності (предметної, відображальної, музичної).*

Дана концептуальна основа визначає і обґрунтовує поетапну процедуру дослідження музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку та визначає умови його розвитку в умовах освітньо-виховної діяльності.

У **другому розділі** «Експериментальне вивчення особливостей музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку» визначено організацію проведення емпіричного дослідження, охарактеризовано триступеневу компонентну структуру поетапного розвитку музично-образного мислення, визначено психодіагностичний інструментарій дослідження, встановлено критерії та рівні розвитку досліджуваного явища, висвітлено кількісні показники даного явища, а також представлено якісний аналіз отриманих результатів.

Беручи до уваги інтонаційно-образну структуру музичного звучання, пізнання якої обумовлюється психофізіологічними можливостями старших дошкільників, було з'ясовано, що функціонування музично-образного мислення дітей 5-6 років здійснюється на основі притаманної їм здатності створювати образи та виражати їх за рахунок предметної, відображальної та музичної діяльності.

Відповідно до цього було виділено триступеневу структуру розвитку музично-образної діяльності дітей старшого дошкільного віку, що виявляється у співвідношеннях: предметно-образне, відображально-образне та музично-образне. На основі цього було окреслено основні етапи проведення констатувального експерименту: виявлення критеріїв (емоційно-чуттєве осягнення матеріалу, осмисленість змістової сутності матеріалу та продуктивність діяльності), визначення рівнів розвитку (високий, середній, низький) та добору психодіагностичного інструментарію щодо виявлення рівня розвитку музично-образного мислення.

Виявлення особливостей співвідношень розвитку музично-образного мислення здійснювалося за допомогою адаптованих нами методик: предметно-образне співвідношення мало вияв за допомогою адаптованих нами методик: методика Д.Векслера «Складання фігур з розрізаних деталей», модифікованої нами як

«Розрізані картки» та методики Р.М.Стиртцингера «Створення історій», модифікованої як методика «Казковий палац»; дослідження відображально-образного співвідношення відбувалося на основі психо-гімнастики М.І.Чистякової, модифікованої нами як методика «Завершення картинки» та методики Е.Жак-Далькроза «Евритмічні дії», модифікованої нами як методика «Ми ідемо в гості»; музично-образне співвідношення здійснювалося за допомогою методики Н.Г. Кононової «Музична скринька», модифікованої нами як методика «Вибір у дії» та методики А.Я.Сакса-Леві «Незакінчені речення», модифікована як методика «Завершення речень». Також було застосовано методи спостереження, бесіди та усного опитування.

За результатами дослідження констатовано, що високий рівень розвитку предметно-образного співвідношення мають 14,8%, середній рівень – 44,6%, низький – 40,6% досліджуваних. Якісні прояви дітей предметно-образного співвідношення полягають в тому, що під час виконання завдань досліджувані діяли активно, але прояв їхньої ініціативності цілком залежав від складності завдання. Залежно від ускладнення умов виконання завдань (складання фігури або добору предметів до образу героя казки) діти робили багато підходів у пошуку потрібних деталей та добору предметів. Навіть, при наявності декількох правильно відібраних ними елементів фігури або предметів до образу казкового героя передбачити цілісність образу вдавалося не всім. Відповідно до цього більшість досліджуваних виконували завдання шляхом спроб та помилок, що говорить про низький рівень здатності дітей бачити зв'язки між частинами образу поза практичними діями. Дані прояви дають підстави думати про те, що образ предмета у більшості досліджуваних не є усвідомленим та обумовлюється мисленневою операцією аналізу. Відтак ідентифікація образу з предметом, що супроводжується емоціями, відбувається лише після правильного складання фігури, або відповідного добору предметів до образу казкового героя.

Кількісні показники відображально-образного співвідношення розвитку музично-образного мислення дещо змінилися: високий рівень сформованості означеного співвідношення мають 14,6%, середній – 26,0%, низький – 59,4% досліджуваних. Під час виконання дітьми завдань відображально-образного співвідношення було відмічено, що більшість досліджуваних проявляли активність та інтерес до їх виконання, однак адекватність емоційно-чуттєвих, мімічних та моторно-рухових реакцій щодо звучання творів спостерігалася не у багатьох. Покази більшості дітей були шаблонними (діти часто повторювали один за одним), під час зміни характеру звучання не всі могли швидко підбирати відповідні рухи, під час пояснень своїх зображень діти губилися та потребували сторонньої допомоги. Дані прояви свідчать про відсутність збалансованості між відображенням та образом, які утворюють старші дошкільники. Це є наслідком того, що музичний образ є нестійким, поверхневим та неусвідомленим, у більшості випадків обумовлюється словесними підказками вихователів або діями інших дітей.

Значні зміни кількісних показників було зафіксовано під час виконання методик музично-образного співвідношення розвитку музично-образного мислення, де високий рівень його розвитку мають лише 10,9% досліджуваних, середній – 21,3%, низький – 67,8%. Спостерігаючи за якістю виконання завдань, слід констатувати той

факт, що у більшості досліджуваних було помічено зниження активності та інтересу до даної діяльності. Діти проявляли ініціативність лише тоді, коли були впевнені у правильності своїх дій. Вони часто губилися під час опису музичного образу, їм було важко підібрати відповідні слова. Пояснення дошкільників переважно будувалися на загальних характеристиках звучання (жанр, гучність та темп), більшість з них не звертали увагу на особливості інтонації (динаміка, нюанси, регістр, акценти). Переважна кількість досліджуваних змогли описати твір лише за допомогою підказок дорослого, однак зустрічались випадки, коли і це не допомагало дитині впоратися з завданням. Зазначене свідчить, що музичний образ у старших дошкільників характеризується ригідністю створення та дифузністю відображення. Відсутність гнучкості, швидкості його створення гальмує процес усвідомленості сутності образу. Відповідно до цього музичний образ у більшості досліджуваних не є тим провідником, що допомагає їм орієнтуватися у палітрі інтонаційно-звукових структур. Він не виступає стимулюючим та мотивуючим фактором до пошукової діяльності розуміння музичного звучання, що позбавляє дитину здатності самостійно здійснювати контроль над його створенням.

Все це свідчить про те, що образи дітей старшого дошкільного віку мають фрагментарний характер. У переважній кількості досліджуваних вони є хаотичними, нестійкими, мінливими, що говорить про низький рівень їх усвідомленості. Це призводить до гальмування засвоєння дитиною сенсорних еталонів звукової структури інтонаційного звучання і, як наслідок, до низького рівня, або взагалі нездатності нею створювати образи, що виявляється у неадекватності дій та реакцій дитини під час предметної, відображальної та музичної діяльності.

Кількісна та якісна інтерпретація результатів констатувального експерименту за критеріями всіх виділених співвідношень розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку дозволяють зробити висновок про те, що у більшості досліджуваних показники проявів емоційності були вищими за результати дослідження осмисленості та продуктивності. Недостатній розвиток здатності дитини усвідомлювати й створювати нові музичні образи за всіма структурними компонентами досліджуваного феномену, в свою чергу, призводить до гальмування всіх образних співвідношень і, як наслідок, – до гальмування музично-образного мислення старших дошкільників у цілому.

Порівняльний аналіз показників структурних компонентів музично-образного мислення за встановленими критеріями дає можливість констатувати, що найвищі показники одержано за результатами дослідження предметно-образного співвідношення, а найнижчі – за результатами виявлення рівнів розвитку музично-образного співвідношення. Результати статистичного аналізу експериментальних даних підтвердили їх достатню достовірність і статистичну значущість ($p 0,05 \leq 0,01$).

У результаті діагностування рівнів розвитку співвідношень розвитку музично-образного мислення було встановлено, що менше чверті учасників (13,4%) експерименту мають високий рівень розвитку музично-образного мислення. Переважна більшість дітей проявили низький (56,0%) та середній (30,6%) рівні сформованості даного феномену. Кількісні показники розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку подано на рисунку 1.

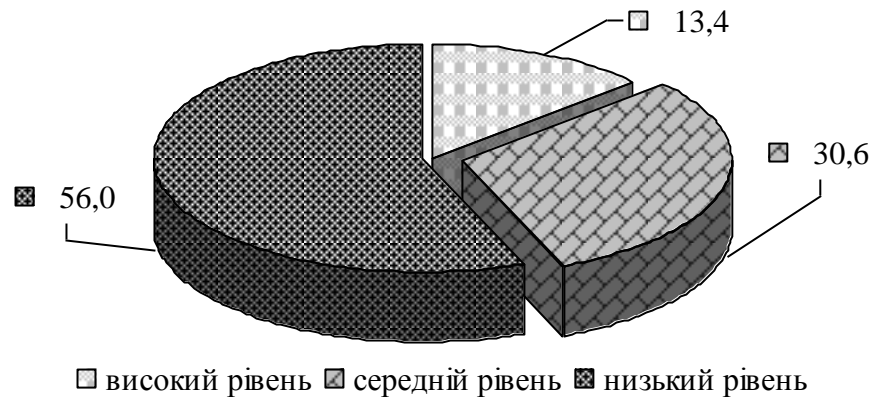

Рис.1. Кількісні показники рівня розвитку музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Виявлені проблеми розвитку особливостей прояву співвідношень як етапів становлення музично-образного мислення за емоційним, когнітивним та діяльнісним компонентами зумовлюють необхідність розробки й впровадження в практику роботи сучасних дошкільних навчальних закладів спеціальної системи активного психолого-педагогічного навчання дітей старшого дошкільного віку з метою активізації у них емоційного сприймання музичного матеріалу, інтересу щодо створення, усвідомлення та відображення музичних образів.

У **третьому розділі** *«Психолого-педагогічні засоби розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку»* обґрунтовано та презентовано комплекс психолого-педагогічних умов формування музично-образного мислення, визначено мету, завдання, етапи та форми проведення формувального експерименту, здійснено кількісний та якісний аналіз показників розвитку музично-образного мислення старших дошкільників. Основна ідея формувального експерименту передбачала розвиток виділених нами співвідношень як етапів розвитку музично-образного мислення за рахунок актуалізації педагогічними настановами установок.

Спираючись на досвід психологів (Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, Л.М.Венгера, П.Я.Гальперіна, Д.Б.Ельконіна, О.В.Запорожця, В.П.Зінченка, М.М.Подьякова, О.М.Леонтьєва, Б.М.Теплова, О.К. Тихомирова, С.Л.Рубінштейна, Д.М.Узнадзе та ін.) і враховуючи результати констатувального експерименту, розроблено настановчо-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку (рис. 2).

Змістовно настановчо-установчий комплекс охоплював наступні напрями навчально-розвивальної роботи:

- організація та проведення музичних занять в дошкільних навчальних закладах, дотримуючись норм і правил їх перебігу, з використанням настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного мислення;

- консультативно-методична робота з музичними керівниками, методистами дошкільних навчальних закладів, в яких проводився експеримент, щодо впровадження настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного

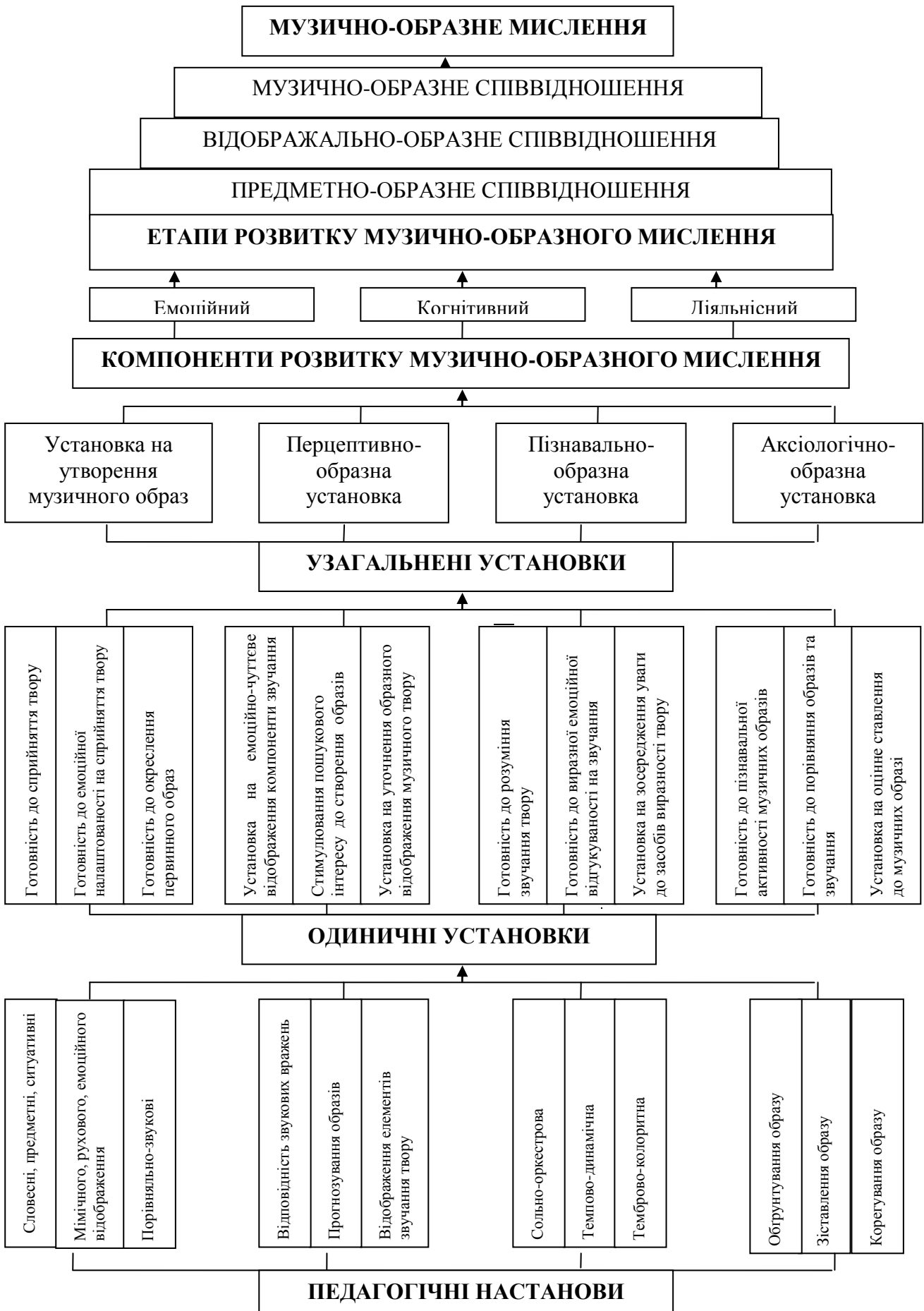

Рис. 2. Модель розвитку музично-образного мислення старших дошкільників

мислення на музичних заняттях, визначення змісту і форм організації навчально-виховного процесу;

- впровадження та перевірка ефективності настановчо-установчого комплексу, провідною метою якого було підвищення рівня розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку.

Формувальне дослідження було умовно розділено на два етапи. На першому етапі було розроблено та обґрунтовано психологічні особливості настановчо-установчого комплексу як шляху розвитку музично-образного мислення, з'ясування сутності та особливостей поетапності його застосування під час проведення музичних занять з дітьми старшого дошкільного віку.

Під час проведення другого етапу формувального експерименту, на кожному з 33 групових занять, що проводилися два рази на тиждень по 30 хвилин, відбувалося впровадження настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного мислення. Реалізація даного процесу здійснювалася на основі виділення чотирьох груп установок (установка на утворення музичного образу, перцептивно-образна установка, пізнавально-образна установка та аксіологічно-образна установка), актуалізація яких відбувається за рахунок педагогічних настанов музичного керівника.

Відповідно до цього, метою установки на утворення музичного образу є налаштування дитини на процес створення образів, внаслідок мобілізації когнітивної та емоційно-чуттєвої сфер особистості. Перцептивно-образна установка викликає готовність дитини до самостійних зусиль створення первинного цілісного образу музичного твору. Пізнавально-образна установка сприяє налаштованості дитини на здатність оволодівати музично-теоретичними знаннями (жанр, темп, ритм, динаміка, тощо). Під впливом аксіологічно-образної установки формується готовність до порівняльно-оцінної діяльності дитини, в процесі чого формуються музичні смаки та ідеали майбутньої особистості.

Актуалізована педагогічними настановами установка в процесі розвитку музично-образного мислення виконувала функцію системної налаштованості аналізаторів, мобілізації уваги, пам'яті, уяви, емоцій на адекватне відображення музичного образу. Відповідно до цього настановчо-установчий комплекс обумовлює успішність дитини в усвідомленні створеного образу, його адекватності звучанню та відповідності особистісно-життєвому досвіду, переконанням тощо; розвиває здатність дитини під час звучання твору виокремлювати конкретні музичні епізоди, на основі яких відбувається створення образу; забезпечує розвиток здатності дитини оволодівати музично-теоретичною базою знань, відповідно до яких відбувається практичне пізнання прийомів створення музичних образів.

Аналіз результатів впровадження настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного мислення старших дошкільників свідчить про його ефективність, що підтверджено наведеними нижче показниками, представленими в таблиці 1.

Відповідно до аналізу показників розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку, слід відзначити, що в експериментальній групі домінуючим став середній рівень розвитку музично-образного мислення (46,8%), кількість дітей із високим рівнем розвитку після формувального експерименту

збільшилась на 22,7%, і відповідно до цього відбулися кількісні зміни щодо прояву середнього (збільшився – на 16,2%) та низького рівня розвитку (зменшився на 38,9%). Зростання кількісних показників високого і середнього рівня та зменшення низького виявилось статистично достовірним ($t_{\text{Емп}} = 11,7$ при $t_{\text{кр}} p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$).

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку музично-образного мислення
дітей старшого дошкільного віку (%)

N=47

Рівні розвитку музично-образного мислення	До формувального експерименту		Після формувального експерименту	
	експер.гр.	контр.гр.	експер.гр.	контр.гр.
Високий	13,4	12,9	36,1	12,7
Середній	30,6	27,3	46,8	53,2
Низький	56,0	59,8	17,1	34,1

Натомість, у контрольній групі за результатами обох зрізів встановлено незначну розбіжність результатів, що в цілому не призводить до активного розвитку даного виду мислення.

Якісний аналіз одержаних результатів засвідчив позитивні зміни показників в розвитку музично-образного мислення дітей експериментальної групи. Високий рівень предметно-образного співвідношення зріс з 14,8% до 29,8%, середній – збільшився з 44,6% до 65,9%, низький – зменшився з 40,6% до 4,3% ($t_{\text{Емп}} = 7,9$ при $t_{\text{кр}} p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$). Якісні зрушення даного співвідношення проявляються в підвищенні швидкості і зростанні точності виконання завдань, у зменшенні кількості підказок з боку дорослого, більш логічному та раціональному підході щодо добору елементів фігури та предметів до героїв казок. Це говорить про наявність в образі таких характеристик як стійкість, конкретність, цілісність та усвідомленість, які є опорою мисленневої діяльності в цілому.

У відображально-образному співвідношенні показники високого рівня розвитку зросли на 27,9%, середнього – 12,3%, а низького – зменшилися на 40,2% ($t_{\text{Емп}} = 9,4$ при $t_{\text{кр}} p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$). Якісні прояви даного співвідношення виявлялися у здатності дітей швидше орієнтуватися у пошуках добору засобів відображення твору, мімічні та рухові покази у більшості з них були наповнені адекватними реакціями та глибшим усвідомленням змісту звучання твору. Дані прояви вказують на те, що образ відображальної діяльності старших дошкільників позбавлений хаотичних проявів, він став більш розкутим, збалансованим щодо музичного звучання, а отже, краще усвідомленим.

Порівняльний аналіз музично-образного співвідношення виявив зростання показників високого від 10,9% до 34,1% та середнього від 21,3% до 48,9% рівнів, а також зниження низького від 67,8% до 17,0% ($t_{\text{Емп}} = 10,9$ при $t_{\text{кр}} p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$). Основні прояви якісних змін даного співвідношення виявилися у різноманітності пояснень дітей щодо музичного звучання твору. Розповіді дітей були досить

яскравими, вільними та образними. Вони з легкістю характеризували не лише загальні ознаки його виконання, а також звертали увагу на специфічність інтонаційно-динамічних елементів. Відповідно до цього музичні образи дітей стали стійкішими, структурнішими та більш усвідомленими, що дозволяло їм уникати хаотичних та помилкових реакцій під час сприйняття твору та підвищувало рівень його змістового усвідомлення.

Показники розвитку співвідношень музично-образного мислення дітей контрольної групи також мають статистично значущі зміни (предметно-образне – 3,0; відображально-образне – 3,2; музично-образне – 3,9 при $t_{кр} p \leq 0.05$ $p \leq 0.01$), однак порівняно з показниками дітей експериментальної групи є значно меншими, що вказує на незначну ефективність впливу традиційної навчально-виховної системи музичного виховання дітей і на розвиток музично-образного мислення в цілому.

Психологічний аналіз отриманих результатів доводить, що відбулося вдосконалення музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку: активізувався і зріс пізнавальний інтерес та усвідомленість змістового сприйняття музичних творів, адекватність емоційно-чуттєвих реакцій на музичне звучання, здатність самостійно створювати музичні образи, підбирати засоби їх відображення, виявляти творче ставлення до процесу створення та відображення музичних образів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку, що полягає у визначенні його структурних компонентів та етапів розвитку; означенні психологічних особливостей його розвитку в дошкільному віці; створенні та експериментальній апробації настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного мислення в умовах навчально-виховного процесу під час проведення музичних занять в дитячих навчальних закладах.

1. Теоретичний аналіз психологічної літератури засвідчив, що музично-образне мислення є предметом термінологічного, структурного, діяльнісного, когнітивного, інформаційного підходів. Компонентами музично-образного мислення старших дошкільників є: емоційний, когнітивний та діяльнісний. Музично-образне мислення є динамічним процесом усвідомлення логіки організації звукових структур, спрямованим на розширення спектру здібностей і особистісних якостей людини, що відбувається на пов'язаних між собою емоційному, когнітивному та діяльнісному рівнях і виявляється як результат новизни та оригінальності образів, актуалізація яких здійснюється різними видами мисленнєвої діяльності.

Осягнення змістової сутності музичного твору здійснюється за рахунок образного мислення, яке є провідним видом пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Саме тому, даний етап життя дитини актуалізує процес становлення та розвитку музично-образного мислення, а отже, виступає найбільш сприятливим для формування та розвитку даного виду мисленнєвої активності дошкільників.

Основними характеристиками музичного звучання твору виступають: предметність, відображальність, музичність, що набувають свого розвитку

внаслідок тих видів діяльності, які за змістом не суперечать умовам розвитку старших дошкільників і є природовідповідним середовищем для актуалізації музично-образного мислення.

2. Концептуальною основою дослідження розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку є положення про те, що становлення, функціонування та розвиток означеної мисленнєвої діяльності відбувається на основі зовнішніх (інтонаційне звучання музичного твору, система музичного виховання в дитячих навчальних закладах, настановчо-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення) і внутрішніх (вікові особливості психічного розвитку дитини, індивідуальний досвід, інтереси, смаки) факторів взаємодії.

Відповідно до цього основними етапами розвитку даного феномена є співвідношення, що дозволяє встановити взаємну залежність між образом і предметом – предметно-образне співвідношення (полягає у виявленні здатності дітей утворювати образи на основі маніпулювання з предметами), образом і відображенням – відображально-образне співвідношення (полягає у здатності дошкільників відображати музичні образи за допомогою моторно-рухових реакцій), образом і музичним звучанням – музично-образне співвідношення (реалізується внаслідок здатності дітей створювати музичні образи за рахунок музично-теоретичної підготовки). На основі особливостей прояву співвідношень, основними критеріями їх оцінювання є: емоційно-чуттєве осягнення матеріалу; осягнення змістової сутності матеріалу; продуктивність діяльності. Рівнями розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку є :високий, середній та низький.

3. Дослідження розвитку музично-образного мислення старших дошкільників дозволили констатувати той факт, що діти 5-6 років не мають належного рівня розвитку предметно-образного, відображально-образного та музично-образного співвідношення. Це підтверджується тим, що більшість досліджуваних недостатньо розуміють змістової сутності музичного звучання, виявляючи при цьому неадекватні емоційно-чуттєві реакції та мімічно-рухові дії, у них недостатньо розвинуті вміння підбирати засоби відображення звучання музичного твору та способу їх застосування, що обумовлює у переважної кількості досліджуваних низький рівень розвитку музично-образного мислення в цілому.

Відповідно до цього можна сказати, що музичні образи дітей носять нестійкий, дифузний характер, вони є поверхневими та фрагментарними. У більшості досліджуваних образи виявляються як одиничні, випадкові утворення наповнені хаотичними, шаблонними проявами та неадекватними емоційно-чуттєвими і руховими реакціями, що говорить про низький рівень їх усвідомленості. Це призводить до гальмування процесу засвоєння дитиною сенсорних еталонів звукової структури інтонаційного звучання твору і, як наслідок, до ригідності та нездатності їх створювати, усвідомлювати та відображати.

4. Підвищення рівня розвитку музично-образного мислення старших дошкільників є можливим за умови спеціально організованої діяльності дітей та музичного керівника, що становить основу авторського настановчо-установчого комплексу розвитку музично-образного мислення.

Настановчо-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення старших дошкільників складається з чотирьох груп установок: 1. установка на утворення музичного образу, що має на меті налаштування сенсорних каналів дитини для сприйняття музичного матеріалу та концентрацію духовних сил для побудови музичного образу; 2. перцептивно-образна установка, функція якої полягає у системній налаштованості аналізаторів, мобілізації уваги, пам'яті, уяви, емоцій тощо на адекватне відображення музичного образу; 3. пізнавально-образна установка, яка є формою інформаційного процесу в музично-образному мисленні дошкільників та полягає у готовності дитини виявляти музично-мовні засоби виразності задля повноцінного осягнення художнього смислу; 4. аксіологічно-образна установка сприяє встановленню системно-аналітичних зв'язків між знаннями, досвідом та образами дитини та формує систему її музичних смаків. Актуалізація виділених установок здійснюється за рахунок дії педагогічних настанов: словесні зарисовки, декоративне оточення, мімічно-рухові вираження настроїв, порівняння звучання з навколишнім, переживання вражень щодо звучання твору, прогнозування образів, виокремлення елементів звучання, основні характеристики звучання, обґрунтування образу, зіставлення образів, корегування образів.

Результатом апробації авторського комплексу є тенденції зростання кількості старших дошкільників з високим рівнем розвитку емоційних, когнітивних та діяльнісних компонентів мисленнєвої активності й, відповідно, підвищення показників розвитку музично-образного мислення дітей експериментальної групи.

Позитивна динаміка в показниках структурних компонентів музично-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку проявляється у зростанні швидкості та якості створення музичних образів, обґрунтованості й стійкості добору елементів їх побудови та засобів їх відображення, адекватності емоційно-чуттєвих та моторно-рухових реакцій як в процесі сприйняття музичного твору, так і відображення музичних образів, прояву стійкого інтересу та активності в процесі виконання певного завдання, самостійності його виконання. Відповідно до цього, образи дітей стають більш стійкими та конкретними, що свідчить про здатність дитини самостійно формувати чіткі та повні уявлення щодо певного звучання твору. Сталість і самостійність побудови образу сприяє його розумінню та усвідомленню, що формує здатність дитини до розуміння та відображення змістової сутності твору.

Проведене нами дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми музично-образного мислення. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні напрямів психолого-педагогічного супроводу формування музично-образного мислення на різних етапах особистісного зростання індивіда.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Каряка І.В. Основні підходи вивчення установки / І.В.Каряка // Психологія: Зб.Наук.пр. – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – Вип.19. – С. 17 – 23.

2. Каряка І.В. Вивчення образного мислення у дошкільників / І.В.Каряка // Психологія: Зб.Наук.пр. – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – Вип.21. – С. 130 – 138.
3. Каряка І.В. Образне мислення дошкільників у музичному вихованні / І.В.Каряка // Психологія: Зб.Наук.пр. – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. – Вип.22. – С. 113 – 116.
4. Каряка І.В. Настанови як прийом актуалізації установок у процесі розвитку музично-образного мислення старших дошкільників / І.В.Каряка // Збірник наукових праць (Психологічні науки). - № 4. – Бердянськ: БДПУ, 2007. – Ст.90 – 98.
5. Каряка І.В. Педагогічна настанова як фактор розвитку музично-образного мислення старших дошкільників / І.В.Каряка // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – Випуск 1. – Київ.: Гнозис, 2008р. – Ст. 325 – 339.
6. Каряка І.В. Психологічні основи розвитку музично-образного мислення старших дошкільників / І.В. Каряка // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. –№ 8. – Одеса, 2009. – С. 196 – 201.
7. Каряка І.В. Психологічні механізми розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку / І.В.Каряка // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб.наук.праць. – Випуск 37 / Редкол.: В.І.Шахов та ін.. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2012. – Ст.191 – 194.
8. Каряка І.В. Психологічні етапи розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку / І.В.Каряка // Освіта та розвиток обдарованої особистості: науково-методичний журнал Інституту обдарованої дитини НАПН. – 2012. – № 2 (липень). – С.85 – 89.

Зарубіжне фахове видання

9. Каряка И.В. Психологические аспекты развития музыкально-образного мышления старших дошкольников / И.В.Каряка // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов – 2013. – № 6 (84). – Курск – С. 152 – 153.

Матеріали конференцій та інші наукові видання

10. Каряка І.В. Основні підходи вивчення установки / І.В.Каряка // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 27-28 березня 2003р.; У 5-ти т. / Редкол.: М.І.Шкіль та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Т. 1. С. 138 – 141.
11. Каряка І.В. Педагогічна настанова як складова мислительно-образної діяльності особистості / І.В. Каряка // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 29 – 31 березня 2006р.: В 3 т. – Т.1 / За заг.ред. А. Г. Гудманяна, О.В. Петровського. – К.: НАУ, 2006. – Ст. 101 – 103.
12. Каряка І.В. Настанова як прийом актуалізації образного мислення / І.В. Каряка // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 22 – 23 березня 2007р.: В 2 т. – Т.1 / За заг.ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: НАУ, 2007. – Ст. 97 – 98.
13. Каряка І.В. Педагогічна настанова як фактор детермінації розвитку музично-образного мислення старших дошкільників / І.В.Каряка // Вісник

Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб.наук.пр. – К.: Вид-во Нац.авіац.ун-ту «НАУ-друк», 2010. – Вип.3. – С. 78 – 83.

14. Каряка І.В. Педагогічна настанова як фактор детермінації мислительного розвитку особистості / І.В.Каряка // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Матеріали науково-практичної конференції 24 – 25 березня 2011р./За заг. ред. Е.В.Лузік, О.М. Акмалдінової. – К.: НАУ, 2011. – С. 91 – 92.

15. Каряка І.В. Особливості актуалізації установок в процесі мисленнєвої діяльності студентів в професійному навчанні / І.В.Каряка // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 – 23 березня 2012р./За заг. ред. Е.В.Лузік, О.М. Акмалдінової. – К.: НАУ, 2012. – С. 36.

16. Каряка І.В. Особливості впливу педагогічних настанов на розвиток мисленнєвої діяльності студента / І.В.Каряка // Актуальні проблеми вищої професійної освіти: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 – 22 березня 2013р./За заг. ред. Е.В.Лузік, О.М. Акмалдінової. – К.: НАУ, 2013. – С. 49 – 50.

17. Каряка І.В. Психологічні особливості інтелектуального розвитку студентів / І.В.Каряка // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 20 березня 2014р./ За заг.ред. Е.Лузік, О.Акмалдінової. – К.: НАУ, 2014. – С. 77 – 78.

АНОТАЦІЇ

Каряка І. В. Психологічні особливості розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку та створенню умов його оптимізації в процесі навчально-виховної діяльності.

В роботі представлено аналіз теоретико-методологічних та експериментальних підходів щодо вивчення проблеми музично-образного мислення у вітчизняній та зарубіжній психології, пропонується концептуальна основа дослідження музично-образного мислення старших дошкільників. Експериментально досліджено та охарактеризовано тріступеневу структуру (предметно-образне, відображально-образне, музично-образне співвідношення), критерії (емоційно-чуттєве осягнення матеріалу; осягнення змістової сутності матеріалу; продуктивність діяльності) та рівні розвитку (високий, середній, низький) музично-образного мислення старших дошкільників, виявлено зв'язок між параметрами його оцінювання та розвитком співвідношень, констатовано недостатній рівень розвитку музично-образного мислення. Обґрунтовано та апробовано настаново-установчий комплекс розвитку музично-образного мислення дітей старшого дошкільного віку, спрямований на ефективність розвитку музично-образного мислення у старших дошкільників в умовах навчально-виховного процесу, доведено ефективність його використання у навчально-виховному процесі дошкільної освіти.

Ключові слова: музично-образне мислення, старший дошкільний вік, предметно-образне співвідношення, відображально-образне співвідношення, музично-образне співвідношення, емоційно-чуттєве осягнення матеріалу, осмислення змістової сутності, продуктивність діяльності.

Каряка И. В. Психологические особенности развития музыкально-образного мышления детей старшего дошкольного возраста – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманов, Киев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено изучению психологических особенностей развития музыкально-образного мышления детей старшего дошкольного возраста.

В работе представлен анализ теоретических концепций и подходов по данной проблеме в зарубежной и отечественной психологии. На его основе определено сущность понятия «музыкально-образное мышление» – динамический процесс осознания логики организации звуковых структур, направленный на расширение спектра способностей и личностных качеств человека, который происходит на, связанных между собой, эмоциональном, познавательном и деятельностном уровнях, и проявляется как результат новизны и оригинальности образов, актуализация которых осуществляется различными видами мыслительной деятельности (предметной, отражательная, музыкальной).

Выделено трехступенчатый компонентный состав развития данного феномена, который проявляется в соотношениях: предметно-образном (заключается в выявлении способности детей образовывать образы на основе предметной деятельности), отражающе-образном (заключается в способности ребенка отображать музыкальные образы с помощью моторно-двигательных реакций), музыкально-образном (реализуется вследствие способности ребенка создавать музыкальные образы за счет музыкально-теоретической подготовки).

Разработаны критерии (эмоционально-чувственное постижение материала; постижения содержательной сущности материала; продуктивность деятельности) и уровни развития (высокий, средний, низкий) музыкально-образного мышления старших дошкольников, выявлена связь между параметрами его оценивания и развитием соотношений.

В работе представлены результаты экспериментального исследования психологических особенностей музыкально-образного мышления детей старшего дошкольного возраста. Установлено доминирование в старшем дошкольном возрасте показателей низкого уровня музыкально-образного мышления, психологическими характеристиками которого являются индифферентным отношением к восприятию музыкального произведения, диффузной эмоциональности, невысокими интеллектуальными возможностями детей и низкой рефлексивностью мышления. Незначительные показатели среднего уровня характеризуется превалированием фрагментарности образов, что объясняет трудности развития основных компонентов музыкально-образного мышления у детей данной возрастной группы. Наименьшие показатели развития имеет высокий уровень музыкально-образного мышления,

который проявляется в способности ребёнка к переживанию музыкального произведения, его целостности и полноты увиденных образов, выявление интереса к музыке, которое выражается в желании ребёнка высказать свои впечатления, понимание компонентов музыкальной речи, а также умение соотносить их со смыслом произведения, желанием самостоятельно отобразить его.

Разработан наставочно-установочный комплекс по развитию музыкально-образного мышления для детей старшего дошкольного возраста. Актуализация его реализации происходила посредством создания ряда психолого-педагогических условий: обеспечение актуализации потребностей и приобретение опыта детей старшего дошкольного возраста к активному их включению в музыкально-образную деятельность; оптимизация самостоятельных усилий построения первичного образа; развитие музыкально-теоретических знаний детей; активизация сравнительно-оценочного отношения к музыкальному искусству, в процессе имеющихся знаний и умений музыкально-образного мышления.

Анализ результатов внедрения наставочно-установочного комплекса подтвердил его эффективность в развитии музыкально-образного мышления у старших дошкольников в учебно-воспитательном процессе дошкольного образования.

Ключевые слова: музыкально-образное мышление, старший дошкольный возраст, предметно-образное соотношение, отображательно-образное соотношение, музыкально-образное соотношение, эмоционально-чувствительное познание материала, осмысление содержания сущности материала, продуктивность деятельности.

I.Kariaka. Psychological characteristics of older preschoolers' music-imaginative thinking development. -Manuscript.

The theses for obtaining the Candidate of Sciences degree, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Developmental psychology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2014

The thesis is devoted to the study of psychological peculiarities of older preschool age children music-imaginative thinking development, the essence of its three-level structure was determined, and creation of conditions for its optimization in the process of educational activity.

The work presents the analysis of theoretical-methodological and experimental approaches concerning the problem of music-imaginative thinking in foreign and native psychology. Conceptual foundation of studying of older preschool age children music-imaginative thinking is offered. Tree-stage structure, criteria and levels of music-imaginative thinking were experimentally studied and characterized. The relationship between parameters of its assessment and correlation development was found. The complex of guidelines directed on effectiveness of older preschoolers' music-imaginative thinking development was designed.

Key words: musical-imaginative thinking, older preschool age, subjective-imaginative correlation, reflective-imaginative correlation, musical-imaginative correlation, emotional-sensational comprehension of the material, understanding the context, productivity of activity.